

Hřbitovy navzdory času

příspěvek k novověkým, civilním, nežidovským
hřbitovům ve středoevropském prostoru

18. Historickogeografická konference

Praha 18. 5. 2022

Hřbitov

- ▶ Dvorský dekret Josefa II. z 22.12.1783 o nutnosti uzavřít všechna pohřebiště v sídlech
- ▶ Zákon č. 68/1870 ř. z., *O veřejné službě zdravotní*
- ▶ Zákon č. 256/2001 Sb., *O pohřebnictví a změně některých zákonů*
- ▶ Pohřebiště veřejné a neveřejné
- ▶ Pohřebiště exteriérové pro lidské pozůstatky (tělo) a pro lidské ostatky (kosti, popel)
- ▶ ***Kirchhof x Friedhof***
- ▶ Rozptylová x vsypová loučka

Hřbitov v kulturní krajině

- ▶ Pohřbívání je projevem kulturnosti člověka
- ▶ Kulturní krajina - souhrnné dílo člověka
- ▶ Historická krajina - nese stopy historického vývoje
- ▶ Krajina - zemský povrch s přírodními, kulturními a historickými charakteristikami
- ▶ Segment krajiny - vlastně vždy nějaký vymezený prostor
- ▶ Ohrazení - patrně nejdůležitější znak hřbitova
- ▶ Význam symbolický, společenský, mechanický, zdravotní ...

Vliv přírody

- ▶ Klima (osídlení)
- ▶ Terén (dominanta)
- ▶ Svah (vzduch)
- ▶ Půda (podloží)
- ▶ Voda podzemní (rozklad)
- ▶ Voda povrchová (povodně)
- ▶ Vegetace (vzduch)

Vliv člověka

- ▶ Katolíci - *ad sanctos*, reprezentace
- ▶ Evangelíci - rovnost, prostota
- ▶ Legislativa - zdraví, hygiena
- ▶ Válka - obrana, přímé poškození
- ▶ Politika - odsun obyvatelstva
- ▶ Modernizace - občanská vybavenost
- ▶ Urbanizace - pohlcování a zástavba
- ▶ Architektura - kompozice a sloh
- ▶ Festivity - vzpomínky a slavnosti

Hřbitov v krajině

- ▶ V Čechách a Rakousích byly katolické hřbitovy zachyceny často na mapách prvního vojenského mapování jako ohrazený *kirchhof*.
- ▶ V Uhrách byly na mapách stabilního katastru (druhá polovina 19. století) zobrazeny katolické hřbitovy s křížem a často též jednou stylizovanou smuteční vrbou. Evangelické hřbitovy měly označení *ref. tem.* nebo *T. ref.* a místo znamení kříže tu byly obvykle zakresleny tři prosté hřbitovní stély.
- ▶ Některé hřbitovy zanikly beze stopy, jiné mají zachováno pár náhrobků nebo alespoň část ohradní zdi či liniových výsadeb. Jsou ale i výjimky, kde byl vztyčen pomník.
- ▶ Pozoruhodným detailem jsou různojazyčné nápisy na stélách, které připomínají národnostní složení.

Hřbitov v sídle

- ▶ U starších sídel je typický *kirchhof* v centru obce.
- ▶ Tam, kde založili hřbitovy kolem přelomu 18. a 19. století došlo k jejich pohlcení rostoucí zástavbou. Proto většinou na přelomu 19. a 20. století zanikly a nahradila je nová pohřebiště.
- ▶ Mladší sídla mají hřbitovy za zástavbou.
- ▶ Zejména starší hřbitovy jsou předmětem plošné památkové ochrany (rezervace a zóny). Chráněn bývá půdorys, stavební objekty a někdy i vybrané náhrobky.

Stavební prvky hřbitovů (struktura pohřebišť)

- ▶ Kostely/kaple - zvláště středověk
- ▶ Hrobní kaple - soukromé, 19. století
- ▶ Ohradní zdi - kamenné, betonové
- ▶ Oplocení - příkop, plot
- ▶ Hlavní kříže na katolických hřbitovech (komunálních)
- ▶ Kostnice/márnice
- ▶ Brány a cesty
- ▶ Sadové úpravy - kompozice areálu
- ▶ Obřadní síně

Ideální typy hřbitovů

- ▶ **Kirchhof** - zakládány do 1784, centrem kostel, ohradní zeď okrouhlá, pohřebiště bez kompozice, asi 1100 m², málo vegetace, někdy zazděné náhrobky (lapidária)
- ▶ **Josefský** (friedhof) 1784-1870, centrem kříž, téměř čtvercové půdorysy, první márnice, pokus o pravidelnou kompozici, výměra asi 2400 m², první evangelické
- ▶ **Františko-josefský** 1870-1918, centrem kříž, obdélný půdorys s pravidelnou kompozicí, časté márnice, výměra asi 4500 m², sochařsky hodnotné, staré liniové výsadby
- ▶ **Prvorepublikový** (meziválečný) 1918-1940(?), funkcionalistická architektura, domky hrobníků, výměra okolo 2000 m², pravidelná kompozice, urnové háje, umělý kámen, hojně konifer
- ▶ **Socialistický** (poválečný) (?) 1945-1990, nedostatek stavebního materiálu, zjednodušování náhrobků, rozptylové loučky (Kolumbária), typické rozšiřování pohřebiště, drátěné oplocení
- ▶ **Moderní** - po 1990(?), minimalismus, pohledový beton, (kortenová) ocel, ekologické tendence

Střední Čechy (okres Nymburk, 2018)

- ▶ 119 lokalit, 83 v provozu
- ▶ 66 ŘK, 10 EV, 2 smíš., 41 kom.
- ▶ 44 x *kirchhof* (37 %)
13 *kirchhofů* je v provozu
- ▶ 18 x Josefský (15 %)
- ▶ 23 x Františko-josefský (19 %)
- ▶ 31 x prvorepublikový (25 %)
- ▶ 4 x socialistický (3 %)
- ▶ 24 x informace o hřbitově
- ▶ 5 x památník na hřbitov

Dolní Slezsko (okres Olešnice, 2019)

- ▶ 23 lokalit, 13 v provozu
- ▶ 10 ŘK, 7 EV, 6 kom.
- ▶ 7 x *kirchhof* (30 %)
3 *kirchhofy* jsou v provozu
- ▶ 5 x *friedhof*/Josefský (22 %)
- ▶ 5 x *friedhof*/předválečný (22 %)
- ▶ 6 x socialistický (26 %)
- ▶ 1 x informace o hřbitově

Dolní Rakousko

(okres Tulln, 2020)

- ▶ 53 lokalit, 41 v provozu
- ▶ 28 ŘK, 25 kom.
- ▶ 33 x *kirchhof* (43 %)
9 *kirchhofů* je v provozu
- ▶ 22 x Josefský (29 %)
- ▶ 6 x Františko-josefský (8 %)
- ▶ 1 x poválečný
- ▶ 2 x moderní
- ▶ 15 x informace o hřbitově
- ▶ 5 x památník na hřbitov
- ▶ morové sloupy, karnery

Severní Zadunají

(okres Ostřihom, 2021)

- ▶ 50 lokalit, 30 v provozu
- ▶ 40 ŘK, 7 EV, 3 kom.
- ▶ 17 x *kirchhof* (30 %)
1 EV (!) *kirchhof* je v provozu
- ▶ 23 x Josefský (40 %)
- ▶ 4 x Františko-josefský (7 %)
- ▶ 2 x Meziválečný (4 %)
- ▶ 3 x socialistický (5 %)
- ▶ 1 x moderní
- ▶ 2 x informace o hřbitově
- ▶ 5 x památník na hřbitov
- ▶ křížové cesty, kalvárie

Hřbitovy navzdory času?

- ▶ **Hřbitov v krajině** - tradiční *kirchhof*, toponyma, pohlcování, moderní prvorepublikové
- ▶ **Hřbitov jako produkt moci** - konfese, hygiena, zdraví
- ▶ **Ideální typ hřbitova**
 - kirchhof* a středověk, historie osídlení
 - Františko-josefský pro klasickou představu hřbitova jako galerie
 - prvorepublikový a moderní životní styl
- ▶ **Hřbitov a společnost** - smrt, vzkříšení, jinověrci, „nečestně“ zemřelí, kremace
- ▶ **Hřbitov jako centrum** - kamenické firmy, introdukce dřevin
- ▶ **Hřbitov a paměť** - památník na hřbitov, osobnosti a události, vojenské konflikty

PhDr. et Ing. Stanislav Svoboda, Ph.D.

E-mail: hic.libertas@gmail.com